

ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ¹

На сьогодні маємо вже чимало написаного про минуле й сьогочасне цих багатостраждальних окраїнних земель української етнічної території². Хоч напевне далеко не вичерпаною залишається ця багатопланова і масштабна тема, особливо стосовно висвітлення того, що довелося пережити українській людині Холмщини і Підляшшя в цивілізованому ХХ-му столітті і що діється з нею тепер.

У процесі розробки цієї проблематики в непоодиноких випадках заторкалися принагідно чи спеціально й різні питання народознавчого характеру, дослідження традиційної культури населення цих регіонів, в тому числі і його усної народної словесності. Очевидна річ, що залучення цього народознавчого матеріалу – лінгвістичних, етнографічних і фольклорних даних є, попросту, необхідним для повноцінних наукових студій над історією і культурою Холмщини та Підляшшя.

Тому хочу зупинитися в основному на двох питаннях: аналітичному огляді того, що і як зроблено в минулому для дослідження фольклору цих регіонів та з'ясуванні реалій їх теперішнього фольклористичного вивчення – стану і можливої перспективи його продовження та поглиблення.

I

Зацікавлення фольклором Холмщини і Підляшшя простежується від раннього етапу розвитку слов'янської, в тому числі й української, фольклористики. Уже в другій половині 1810-х рр. на теренах поріччя Західного Бугу побував піонер слов'янського народознавства Зоріан Доленга-Ходаковський (Адам Чарноцький, 1784-1825), записав тут низку календарно- і сімейно-обрядових та інших пісень. Фіксації українських пісень з цього регіону позначені в нього здебільшого загальними, географічно-адміністративними окресленнями

(“Під Берестям”, “Під Берестям – на Бузі”, “Під Белзом” і т.д.), а деякі мають і докладнішу паспортизацію (“В Ятвезі, Більській землі”, “в Райському” тощо)³.

У середині 20-х рр. народна творчість Підляшшя привернула увагу тоді ще студента Варшавського університету, а згодом відомого польського фольклориста, етнографа і письменника Казимира Владислава Вуйціцького (1807-1879). Під час мандрівок по Південному Підляшші в 1825-1826 рр. він зібрав великий народознавчий, зокрема і фольклорний, матеріал, інформацію про який подав у обширній статті “Подорож у Підлясю”⁴, розвідці “Підляська Русь”⁵, а записи пісенних текстів значною мірою увійшли до його двотомного збірника “Пісні люду білорусів, мазурів і Русі з-над Бугу...”⁶.

Підляський фольклорний і етнографічний матеріал використав Вуйціцький і в ряді інших своїх публікацій⁷. Наукова вартість його полягає головню в тому, що це, по суті, найраніший компактний блок достовірної народознавчої інформації стосовно цього регіону, що, як слушно зазначає сучасний дослідник з Польщі, цей матеріал подає і описує “український фольклор околиць, котрі на теперішню хвилю зазнали вже майже цілковитої полонізації. Однак у роках 20-х XIX ст., коли автор подорожував по лівобережному Підляшшю, Русь Підляська цього регіону зберігала свій східний церковний обряд, мову і прадавні звичаї. За даними католицького костьолу, у 1863 р. на цьому терені проживало 93,5 тис. греко-католицької людності, а, отже, української, зосередженої головню в межах Володавського і Більського повітів”⁸.

Важливим є те, що вже сам К.Вуйціцький як збирач і дослідник чітко ставив цей матеріал у контекст руської, себто української етнокультурної традиції. Сам терен дослідження й етнографічні реалії атрибутував як етнокультурні ознаки “люду руського”. Просторий опис К.Вуйціцького народного весілля з обрядовими піснями Підляшшя використав без його згоди варшавський учений Лукаш Големб-йовський (1772-1849) у книзі “Lud polski. Jego zwyczaje, zabobony...” (1830), і був помічений у тогочасній науці, в тому числі й українській. До нього звертався, зокрема, український галицький фольклорист і лінгвіст Йосиф Лозинський (1807-1889) у книжці “Руское весіле” (1835), широко цитуючи, наводячи і зіставляючи описи і тексти

весільних пісень з Підляшшя зі своїми власними матеріалами, зібраними на перемишльському Надсянні⁹. Цей факт, до речі, спростоує і неточне твердження у цитованій передмові Ю.Гаврилюка, що в першій половині XIX ст. Підляшшя начебто ще не фігурувало на сторінках українських публікацій¹⁰.

До першої половини XIX ст. належить кілька народознавчих публікацій про людину Підляшшя уродженця цього краю, його історика, професора Віленського університету Юзефа Ярошевича (1793-1860). Фольклорні матеріали містяться, зокрема, у його статті про купальський обряд та поминальні суботи на Підляшші¹¹. В етнографічно-статистичному описі людини Більського повіту Ю.Ярошевич звертає увагу на мовну єдність русинів Підляшшя з жителями Волині і Полісся¹².

Коли ще до того додати поодинокі статті і замітки з етнографічними і краєзнавчими відомостями про окремі місцевості, звичаї і обряди української людини Холмщини і Підляшшя, то це було б основне з опублікованого матеріалу, що становить початок народознавчого вивчення цих регіонів¹³. Спеціально фольклористична частка цього матеріалу досить значна, однак вона обмежена, здебільшого, обрядовою поезією, і лише в малій мірі представлені в ньому необрядові жанри та прозові види усної словесності.

Друга половина XIX і початок XX ст. принесли велике і значуще поповнення як щодо нагромадження записів фольклорних текстів з різних місцевостей Холмщини і Підляшшя, так і щодо їх вивчення та наукового осмислення. Очевидно, що назвати і простежити тут всі відповідні публікації цього періоду важко. Тому обмежуся лише оглядом найзначніших – тих, що внесли у фактологію й інтерпретацію цієї теми особливо істотні елементи.

Зокрема, важливе значення для фольклористичного й етнографічного вивчення Холмщини і Підляшшя мало те, що ці регіони були включені до теренів польових досліджень, які з 60-х рр. проводилися українськими вченими київського осередку під керівництвом Павла Чубинського (1839-1884) за дорученням Російського географічного товариства. Результатом проведеної роботи було відоме семитомне (у дев'яти книгах) видання "Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край" (1872-1879), в яке

ввійшли і численні матеріали з Холмщини та Підляшшя. Принципово важливим є особливо те, що зафіксовані тут фольклорні тексти й етнографічні описи та відомості подаються в контексті класифікаційних груп матеріалів цього видання як органічні складові загальноукраїнської етнічної культури.

Вміщені у "Трудах..." народознавчі матеріали, статистичні дані й відомості про українське населення Холмщини і Підляшшя мали важливе значення для утвердження наукового погляду про характер і територіальний засяг української етнічності цих регіонів. Фактологічно-пізнавальний аспект цієї проблеми розвивали публікації записів фольклорних творів з Холмщини і Підляшшя (здебільшого Південного) на сторінках "Холмско-Варшавского Епархиального вестника", що виходив з 1877 р. два рази на місяць.

Помітним явищем з цього погляду була також публікація низки праць із фольклористики й етнографії Підляшшя вченого славіста і письменника, що походив з цього краю, Миколи Янчука (1859-1921). Це, передусім, докладний опис народного весілля з його рідного села з піснями – "Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии" (Москва, 1885.— 116 с.); збірка пісень з Підляшшя "Новые записи малорусских песен из Седлецкой губернии" (Радуга.— Москва, 1885.— № 43; 45); опис і запис тексту різдвяного вертепу в Корниці "Szopka w Kornicy" (Wisła.— Варшава, 1888.— Т. 2.— С. 729-753); "Этнографические очерки Седлецкой губернии" (Памятная книжка Седлецкой губернии на 1890 год.— Седлец, 1890.— С. 297-324).

Ці та непоодинокі дрібніші статті і замітки М.Янчука цінні, передусім, автентизмом матеріалу, зібраним самим автором у його отчому краї. Принципово важливою їх сутнісною прикметою є ствердження українськості традиційної культури його "малої батьківщини", наголошене вже у заголовках праць офіційним означенням "малоруський", яке, до речі, сам Янчук вважав штучним, казенним протиставленням власненародному "український"¹⁴.

Цей виразний наголос був, очевидно, зумовлений і тим, що Янчук болісно переживав процес цілеспрямованої офіційної політики винародовлення його рідного краю — русифікації і полонізації, який особливо посилювався після насильного скасування царизмом

церковної (греко-католицької) унії на Підляшші (Північному в 1839 і Південному та на Холмщині — у 1875 рр.). Тенденція етнічної нівелювання цього краю ставала все виразнішою і в тогочасних публікаціях, в тому числі і в проімперських наукових виданнях.

Особливо це простежується у серійному виданні "Памятники русской старины в западных губерниях", 7 і 8 випуски якого присвячені Холмщині і Підляшшю (СПб., 1885). Обидва ці випуски цікаві для нашої теми, зокрема, дослідницькими розвідками з етнографії і фольклористики. Перша з них – холмського протоієрея Миколи Страшкевича і невідомого докладніше його співавтора К.Заусцинського "Очерки быта крестьян Холмской и Подляской Руси по народным песням"¹⁵ містить описи народних звичаїв і обрядів, а також тексти пісень як уже друкованих раніше, так і нових записів. Друга – "Устная народная словесность в Холмской и Подляской Руси" М.Страшкевича¹⁶ – це, по суті, перша спроба узагальнюючої характеристики фольклорної традиції цього краю.

Обидві статті відзначаються досить докладною обізнаністю з усною народною творчістю Холмщини і Підляшшя, цікавими спостереженнями і судженнями про її місцеві особливості, реліктові елементи, архаїчні відміфологічні й ритуально-обрядові ремінісценції. Однак їм властивий абстраговано-звужений погляд на предмет, що не дає змоги хоча б у загальних рисах показати його ширший контекст з етнокультурною традицією інших регіонів України. Водночас тяжіє над інтерпретацією матеріалу загальна імперська тенденція, властива для видання "Памятники русской старины в западных губерниях", де західні землі України трактуються як "неотъемлемая часть великой России", а конкретно Холмщина і Підляшшя як край, "по всему пространству коего", за словами наукового редактора цього видання П.Н.Батюшкова, "слышится русская речь, поется русская песня"¹⁷. Як бачимо, навіть не "малорусская" чи "южнорусская" за офіційною термінологією, а "русская".

Виступаючи проти цього імперського експансіонізму, польська сторона, в свою чергу, вдається до різних тенденційних крайностей, аж до тверджень про неукраїнськість населення Холмщини і Підляшшя. Примітною з цього погляду була криптонімна стаття "Географічні фантазії на тему земель Люблінської і Підляської", опублікована у

варшавському журналі "Ateneum"¹⁸, в якій заперечується проживання українців на цій території.

Поміркованіше потрактував це питання відомий російський філолог, професор словесності Київського, а згодом Петербурзького університетів Олександр Соболевський (1856-1929) у публічній лекції "Холмская Русь в этнографическом отношении" (Харків, 1910). Враховуючи етнографічні, лінгвістичні і фольклористичні дані з Холмщини і Підляшшя, зокрема матеріали і дослідження експедицій під керівництвом П.Чубинського, діалектологічні студії К.Михальчука, публікації фольклорних і етнографічних збірок високоавторитетного польського народознавця Оскара Кольберга (1814-1890), вчений стверджує "малоруськість", себто українську етнокультурну належність цього краю.

Значення О.Кольберга у фольклористичному дослідженні Холмщини і Підляшшя особливо велике. Він прийшов до цих регіонів в процесі реалізації свого грандіозного задуму системного народознавчого обстеження етнічно польських земель і прилеглих до них інших країв та збірного видання матеріалів про них в окремих томах за єдиним планом. О.Кольберг не вдавався до якихось політичних маніпуляцій, ідеологічних дискусій чи інтерпретацій, а просто сумлінно подавав здобутий шляхом польових фіксацій фактичний матеріал, який говорить сам про себе. Його двотомна монографія про Холмщину, видана в 1890-1891 рр.¹⁹, вповнена саме таким конкретним матеріалом: описом краю з історичними й географічними відомостями, етнографічною характеристикою людності, його матеріальної і духовної традиційної культури, звичаями, обрядами (подано, зокрема, вісім записів народного весілля), цікавими зразками побутового народного мовлення. У другому томі вміщені записи текстів народних пісень з нотними фіксаціями їх мелодій, прислів'я і приказки, загадки, казки, перекази, легенди, описи вірувань і забобонів, замовляння.

У цій праці представлена як сама Холмщина,— від Томашова на півдні, так і частково Підляшшя по Дрогичин на півночі. Для Кольберга немає сумніву, що ця смуга – західне пограниччя української землі, яке стикається зі східною етнічно польською межею, що цей край замешкує в переважній більшості український ("руський", за

тогочасним етнонімічним визначенням) люд. Це положення наголошує вчений уже в перших словах передмови до своєї праці²⁰, воно підтверджується і всім комплексом вміщеного в ній матеріалу, в тому числі і реєстром церковних приходів “Парафії руські в Холмщині”— за даними близько 1840 року²¹.

“Руссю підлясько-холмською” називає цей край і редактор другого тому “Холмщини” О.Кольберга (виданого уже після його смерті), визначний польський етнограф Ізидор Коперніцький (1825-1891). Стисло характеризуючи у своєму вступі фольклорний матеріал цього тому, він зазначає, що цей матеріал цікаво представляє “окраїнну руську дільницю” (“kresową dzielnicę ruską”), що він показує спільність з фольклорною традицією інших місцевостей України, водночас містить і чимало регіонально специфічних елементів, які відрізняють “люд холмський не тільки від русинів українських і подільських, але навіть від сусіднього люду руського на Волині і Русі Червоній” (себто, в Галичині)²².

Взаємовплив української холмсько-підляської етнокультурної традиції з суміжною польською певною мірою простежується у територіально відповідному (близькому до цього суміжжя) матеріалі обох томів О.Кольберга, присвячених Люблінщині²³, та в його п'ятитомному корпусі про Мазовію, зокрема в третьому і п'ятому томах²⁴.

О.Кольберг констатує, що мазовецький польський люд у своїй східній частині заходить “променями” у підлясько-руські терени на північному Побужжі і що тут особливо складно схрестилися різні етнокультурні впливи – польсько-українсько-білоруські²⁵. У п'ятому томі “Мазовії” О.Кольберг охоплює дослідженням і Північне Підляшшя – місцевості Дрогичина, Мельника, Семіатич, Більська та ін. Це зазначено і в підзаголовку “Mazowsze stare: Mazury, Podlasie”.

Ці видання О.Кольберга дають надзвичайно цінний матеріал для вивчення поширення української мови, традиційно-українських реалій побуту і культури та виразу в цій сфері міжетнічних культурних впливів на теренах Холмщини і Підляшшя. Щодо фольклору; то особливо важливим є те, що його тексти часто подаються разом з відомостями про їх побутування, поширеність, пов'язаність з обрядами, сімейними і громадськими звичаями. На різних рівнях (сюжетному, образному, поетико-стильовому, мовному) вони дають

можливість простежити як спільності з загальноукраїнською фольклорною традицією, так і різноаспектні елементи процесу взаємопроникнення і українсько-польських взаємовпливів у місцевій усній народній словесності. Недоліком є лише певна недосконалість передачі україномовних фольклорних текстів польською транскрипцією, на що не раз вказували рецензенти, й істотне порушення автентизму прозової народної творчості внаслідок її перекладу чи викладу польською мовою.

З тереном підлясько-мазовецького пограниччя пов'язаний ряд етнографічних праць і публікацій фольклорних матеріалів відомого польського вченого Зигмунта Гльоґера (1845-1910). У розвідці про народні звичаї з його рідної місцевості Тикоцін і Більська подані відомості про календарно-обрядові традиції українського населення цього краю²⁶. Цікаві дифузні явища українсько-польського фольклорного взаємовпливу простежуються на матеріалі опублікованих З.Гльоґером добірок загадок, прислів'їв і приказок²⁷. Пісенні тексти з цієї місцевості увійшли до його збірника пісень²⁸ та розвідки про обрядовий фольклор при хрестинах і похоронах на Північному Підляшші²⁹.

Значна кількість фольклорного і етнографічного матеріалу з Холмщини і Підляшшя з'явилася на сторінках польських народознавчих наукових видань "Lud" (Львів), "Wisła" (Варшава) і "Zbiór wiadomości do antropologii krajowej" (Краків). Так, у нарисі А.Добровольського, присвяченому етнографічній характеристиці суміжного з Волинню і на півдні – з Галичиною надбужанського краю Грубешівщини на Холмщині, дається опис українського весілля з піснями, колядування з Козою, великодніх ігор і гаївок, наводяться й інші народознавчі відомості та фольклорні тексти³⁰. Автор стверджує, що людність цього краю, особливо сільська, "є майже виключно українська, переважно православного віровизнання, давніше уніатського"³¹. Така ж і констатація про етнічний склад населення в етнографічній характеристиці підляської людності Седлецької губернії³². Змішаність польського і українського населення в західній частині Північного Підляшшя між Бугом і Нарвою відображена в описі народних ігор цієї місцевості³³.

Активізації народознавчого вивчення Холмщини і Підляшшя певною мірою сприяла публікація в 1900 р. спеціальної програми і по-рядника російського вченого, професора Варшавського університету

Івана Філевича (1856-1913) для збирання етнографічних і фольклорних матеріалів, адресовані головно сільській інтелігенції, зокрема духовенству³⁴.

Найвизначнішими працями початку ХХ ст., що стосуються народознавчого вивчення досліджуваного регіону, є публікація Василя Остапчука "Народные песни, сказания, сказки и проч. (записанные в Седлецкой и Люблинской губерниях)"³⁵ та обширна монографія українського етнографа і фольклориста, учителя Івана Бессараби (1850-1921) "Материалы для этнографии Седлецкой губернии"³⁶.

Перша праця містить записи народних пісень з сіл Копитова Більського повіту Седлецької губернії і Оссави Влодавського повіту цієї ж губернії, датовані відповідно 1895 і 1892 роками. Збирач зафіксував побутування в цих місцевостях традиції групування пісенного репертуару за порами року – "весняні", "літні", куди входять, крім відповідних календарно-обрядових (веснянок, купальських, обжинкових), і необрядові пісні. Зокрема, цікаві варіанти баладних пісень. Науковий інтерес представляють хрестинні і весільні пісні, а також прозові фольклорні твори: легенди, перекази, билиці, анекдоти. Текстовий матеріал усіх цих записів добре відображає діалектні особливості говірок української мови цього краю, що особливо близькі до народної мови суміжного Західного Полісся. Ця близькість та однотипність виразно простежується і в загальній структурі фольклорного репертуару. На цій підставі автор аргументовано стверджує всеукраїнську спільність фольклорної традиції досліджуваних місцевостей³⁷.

Поважним науковим змістом відзначається праця І.Бессараби. Вона присвячена характеристиці народної мови "Забузької Русі", основаної головно на матеріалі ломазької парафії на Південному Підляшші. Для ілюстрації своїх діалектологічних спостережень і означень автор щедро використовує власні фольклорні записи з Ломазі та інших сіл цього церковного приходу, датовані 1900 р.: оповідання, перекази, приказки, прислів'я, загадки, примовки і, особливо, значну кількість пісень – обрядових та необрядових. Наводить цілі цикли різножанрових фольклорних текстів, добротро зафіксованих зі збереженням місцевих мовно-діалектних особливостей. Саме цей матеріал і становить головний інтерес для дослідника-фольклориста.

І.Бессараба чомусь називає у вступі мову досліджуваної місцевості “біло-малоруською”³⁸. Одначе ні в подальшому філологічному аналізі, ні в самих фольклорних текстах перша частина цього визначення щодо білоруської складової не має достатнього підтвердження. Бо навіть дифтонгічні звуки – характерна прикмета надбужанських говорів, є не відбілоруського походження, а спільна риса з суміжними говорами надприп'ятського Полісся. Не згадується про білоруський вплив і в характеристиці фольклорної традиції. Класифікуючи місцеві народні прислів'я і приказки, дослідник ділить їх на три групи: 1) “чисто малоруські”, створені на базі забузьких говорів; 2) запозичені з польської мови; 3) перейняті від солдат і перероблені “на малоруський лад”³⁹. Зазначає, що основний фонд пісенного репертуару є спільний для “малоруссов Юго-Западного края”⁴⁰ і що ця прикмета спільності є властивою для пісень місцевого походження.

Низка фольклорних творів (пісень, оповідань і казок) з різних місцевостей Холмщини опублікована в розвідці мовознавця В.Шимановського про діалектологічні особливості народної мови цього краю⁴¹.

У 1909-1911 рр. вийшли в Холмі невеликими книжечками чотири випуски “Народные песни Холмской Руси”. Вони містять групу календарно-обрядових пісень, зокрема колядок, щедрівок, весняних і купальських, великий цикл весільних (142), зразки родинно- і соціально-побутових пісень, записаних на Холмщині і Підляшші. Частина текстів взята з попередніх публікацій, більшість походить з рукописного збірника народного учителя Луки Сподинюка. Це, а також досить докладна паспортизація матеріалу робить вказане видання помітною позицією у фольклористиці регіону. Істотно й те, що не підписаний автор передмови в першому випуску наголошує українську етнічність корінного населення Холмщини, тотожність його прадідівської традиційної культури з етнокультурою інших регіонів України, стверджує, що це населення – “малоросы, родственные с народом Волыни, Подолии и Галиции: здесь и там те же обычаи и нравы, те же обряды и песни”⁴².

Коли не зупинятися на дрібніших публікаціях у періодиці та на сторінках “Холмского народного календаря”, що стосувалися фольклору й етнографії українського Забужжя, то найзначущішою в цій сфері в

1910-х рр. була праця Л.Плосайкевича і Я.Сенчика "Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини", видана під редакцією Станіслава Людкевича і з передмовою Філарета Колесси як XVI том серійного видання Етнографічної комісії Наукового товариства ім.Шевченка "Матеріали до української етнології" (Львів, 1916). Ця збірка була підготовлена і здана до друку ще перед Першою світовою війною. В час російської окупації Львова значна частина матеріалів її рукопису пропала. До опублікованого збірника увійшло те, що збереглося в друкарні. Зі збірки Я.Сенчика "Пісні з Холмщини і Підляшшя" включено 132 мелодії виключно обрядових пісень (весільних, хрестинних, похоронних, обжинкових, колядок, щедрівок і веснянок)⁴³.

Концептуально промовистим був уже сам факт поєднання збірок з Холмщини і Підляшшя та Поділля як однорідного і однотипного матеріалу під спільною назвою "Мелодії українських народних пісень...", що за цим виданням стояв авторитет Наукового товариства ім.Шевченка і що його кураторами були визначні етномузикологи С.Людкевич і Ф.Колесса. Останній особливо наголошував у вступній статті на важливості збірки з Холмщини і Підляшшя, яка вводить нас "у так мало досліджені українськими етнографами сторони та показує на автохтонність, чистоту і живучість українського населення у сему найдальше на північний захід висуненому кутку української землі, на багатство і красу його народної поезії й музики та на тісну нерозривну зв'язь Холмщини і Підляшшя із галицькою етнографічною областю на схід від Сяну, як було й за часів Данила. Тому-то видання сего матеріалу під теперішню хвилю не лишене і деякої актуальності"⁴⁴.

Цитована стаття Ф.Колесси є фактично першою спробою фахового етномузикологічного аналізу народних пісень Холмщини і Підляшшя в контексті загальноукраїнської народнопісенної традиції. Висловлені в ній спостереження, думки, погляди щодо досліджуваного предмета і досі залишаються найвагомішими і найавторитетнішими в українській фольклористиці.

Загалом, можна констатувати, що до Першої світової війни на теренах Холмщини і Підляшшя була проведена значна робота щодо збору матеріалу і вивчення місцевої фольклорної традиції.

Опубліковані і наявні в архівних фондах висліди цієї роботи зберігають свою наукову пізнавальну цінність як важливий першоджерельний матеріал не тільки для фольклористики, але й для дослідження інших питань історії і культури цих регіонів. Дуже істотним є факт, що не тільки українські збирачі і дослідники, але й поважні польські й російські вчені на базі об'єктивних даних цього матеріалу стверджували інтегральну його пов'язаність із загальноукраїнською етнокультурною традицією, вказували на специфіку культурної інтерференції і взаємодії в зонах міжетнічних погранич і стиків – українсько-польсько-білоруських. Врахування цих об'єктивних даних етнографічного і фольклорного матеріалу та дослідницьких спостережень і висновків є важливим як для ретроспективних вивчень, так і для наукового осмислення багатьох сучасних етнокультурних ситуацій і реалій, пов'язаних з Холмщиною і Підляшшям.

Поява на початку ХХ ст. низки поважних публікацій з фольклористики й етнографії цих регіонів обіцяла продуктивне наукове продовження цієї праці в наступні десятиріччя. Цьому мали сприяти і друковані в пресі інструкції й методичні поради для збирачів народознавчих матеріалів на місцях. Однак події Першої світової війни, що особливо болісно прокотилися по Холмщині і Підляшшю (насильна евакуація більшості населення вглиб Росії, його поневіряння і незліченні жертви), а відтак і драматизм буття тутешніх українців в умовах повоєнного польського режиму з його українофобськими акціями, руйнуваннями церков тощо – перекреслили ці сподівання.

За період між Першою і Другою світовими війнами фактично не з'явилося нічого помітного з фольклористики Холмщини і Підляшшя. Можна хіба згадати дрібні публікації у місцевій періодиці, наприклад, у холмсько-підляському двотижневику "Наше життя", що видавався в 1921-1928 роках. Поважне значення для фольклористики можуть мати тогочасні діалектологічні дослідження українських говірок на Холмщині і Підляшші, зокрема праці польських учених Владислава Курашкевича, Яна Токарського і українських Івана Зілинського та Ярослава Рудницького, в яких наводилися і фольклорні тексти з досліджуваних місцевостей⁴⁵.

В роки Другої світової війни і після неї ще більше ускладнилася ситуація на Холмщині і Підляшші. Вкрай загострилося польсько-

українське протистояння на цих теренах, що знайшло свій вираз у жорстоких шовіністичних безчинствах, кривавих сутичках і розправах та, врешті, в насильному тотальному виселенні українців з їх корінної предківської землі з жорстоко-ганебним увінчанням під назвою акції “Вісла”.

Внаслідок цих подій на Холмщині і Південному Підляшші фактично було зруйновано природне етнокультурне середовище функціонування, відтворення і новотворення українського фольклору. Рештки цього середовища, що з різних причин вціліли, у нових умовах лише в дуже малій мірі змогли зберегти традиційну фольклорність. А на поселеннях в Україні та на західних і північних землях Польщі переселенці (властиво, виселенці) — холмщаки і підляшани, розсіяні в інших етнографічних та етнічних середовищах, були приречені на засимілювання, втрату своєї національної, в тому числі і колишньої регіональної фольклорної ідентичності.

Єдиним регіоном у межах теперішньої Польщі, де компактні поселення українців не були виселені, є Північне Підляшшя. Але й тут вся система політичних і владних чинників спрямована на те, щоб корінне населення не вважало себе українцями. Чиняться спроби і для відповідної переорієнтації трактування фольклорних та етнографічних реалій. Разом усе це складає ту нову ситуацію, яку хоча б у загальних рисах поспробую розглянути.

II

Повинен відразу зазначити, що охоплення основних предметних аспектів цього питання утруднене через відсутність можливості опрацювання не тільки потрібних архівних джерел, але й ряду опублікованих матеріалів.

Після Другої світової війни народознавчі питання стосовно Холмщини і Підляшшя тривалий час не заторкалися в тогочасних публікаціях. Деяке оживлення наукового інтересу до цієї теми пов'язане з розпочатим з 1955 р. кафедрою польської мови Університету ім.Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні збиранням матеріалів до запланованого атласу говорів тогочасного Люблінського воєводства⁴⁶. За цією науковою програмою фіксувалися і українські мовні явища

та їх вираз у зразках фольклору. Після розвінчання культу особи Сталіна і з деякою лібералізацією суспільно-політичного й культурного життя, послабленням дискримінаційної антиукраїнської політики в Польщі спорадично почали з'являтися в друці і матеріали, пов'язані з Холмщиною та Підляшшям, в тому числі й етнографічні та фольклорні. Вони публікуються, зокрема, в українському тижневику "Наше слово", що з 1956 р. видається в Польщі, та його щомісячному культурологічному додатку "Наша культура" (з 1958 р.), щорічнику-альманаху "Український календар" та деяких інших українсько- і польськомовних виданнях. Це записи окремих зразків усної народної словесності, відомості про їх побутування, етнографічні й фольклористичні спостереження.

У зв'язку з ситуацією, що склалася на теренах Холмщини і Підляшшя після Другої світової війни заслуговують на увагу, зокрема, проведені тут у 70-80-х рр. записи фольклорного і етнографічного матеріалу українського краєзнавця у Польщі Івана Ігнатюка. Вони публікуються в українських виданнях у Польщі, збірки цих матеріалів передані також до архіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Рильського НАН України. Вибірка пісень з його записів подана в додатку книги "Холмщина і Підляшшя"⁴⁷. Але опубліковане – лише частина того, що нагромаджене в архіві збирача⁴⁸. Останнім часом на сторінках часопису "Над Бугом і Нарвою" опубліковані його опис народного весілля з Південного Підляшшя з обрядовими піснями⁴⁹ та стаття про традиційні весняні обряди і звичаї на Підляшші, до якої додано тексти семи веснянок, вибраних, за словами збирача, зі збірки 76, ним записаних⁵⁰.

Під час діалектологічних досліджень фольклорні матеріали на Холмщині і Підляшші збирає з 50-х рр. науковець, тепер професор, завідувач кафедри української філології Люблінського університету Михайло Лесів. Його записи фольклорних текстів наведені в деяких публікаціях⁵¹, зокрема в монографії "Українські говірки в Польщі"⁵². Особливим достоїнством цих записів є філологічна точність говіркових особливостей мови фольклорних зразків обстежуваних місцевостей*. Свій дослідницький погляд на фольклор Холмщини і

* На жаль, не з усіма публікаціями цього вченого стосовно досліджуваного питання я мав змогу ознайомитися.

Підляшшя, опертий, здебільшого, на власні спостереження і власні збірки матеріалів, подав М.Лесів у розвідці “Фольклор польсько-українського пограниччя”⁵³. В цій праці особливо цінними є зауваження і судження вченого про сучасний стан і характер змін в усній словесності цих регіонів.

В останні десятиліття помітно активізувалося зацікавлення фольклором на Північному Підляшші, де українське населення не зазнало таких депортаційних ударів, як на Холмщині та Південному Підляшші, а, отже, й де краще збереглося саме традиційне фольклорне середовище. З місцевої інтелігенції вилонюються свої збирачі, які принагідно і спеціально проводять записи й описи фольклорно-етнографічних реалій у різних місцях свого краю. Підтримують і заохочують цю працю місцеві видання – білоруський тижневик “Ніва” і “Беларускі каляндар” та український журнал “Над Бугом і Нарвою”, який видає заснована в 1992 р. українська організація на Північному Підляшші “Союз українців Підляшшя”.

На сторінках цих видань систематично друкуються фольклорні й етнографічні матеріали, зібрані, здебільшого, в різних місцевостях Північного Підляшшя. Добру справу підтримання й оживлення місцевої фольклорної і взагалі етнокультурної традиції та збереження етнічної свідомості населення цього краю виконують фестивалі культури, які з початку 90-х рр. проводяться в Більську Підляському.

З конкретних фактів, за якими фіксується і матеріалізується вивчення фольклорної традиції на Північному Підляшші, відомих на основі доступних мені джерел (очевидно, в далеко неповному обсязі), вкажу на такі:

Записи членів фольклористичної експедиції (групи студентів з гуртка Союзу сільської молоді Інституту російської, української і білоруської філології при Варшавському університеті), проведеної в липні 1969 р. у південних повітах тодішнього Білостоцького воєводства. Дослідження проводилися в ряді сіл між Бугом та Нарвою. Було зроблено, за даними інформації про них, близько 700 записів фольклорних текстів пісень, легенд, переказів, оповідок, приказок, прислів’їв, споминів з давніших і новіших часів⁵⁴. Додана до цієї інформації добірка фольклорних творів: кілька пісень (“Ходыв чумак по риночку”, “Ой пропала моя доля, пропала, за п’яницю мене мати оддала”, “Кіну

кудель на поліцію, сама вийду на вулицю”, “Там у полію озіречко”, “Летіт галка через балку”, балади про вбивство жінки чоловіком за намовою коханки, про приймака та ін.), прозове оповідання типу анекдота — засвідчують їх спорідненість з українською народнопоетичною традицією⁵⁵. Крім місцевого мовно-діалектного забарвлення, білоруська орфографія і деякі лексичні елементи представляють їх у дещо білорусизованому вигляді. Але для точного визначення ступеня автентизму цих записів треба було б дослідити їх оригінали.

У 60-х рр. на Північному Підляшші записували народні пісні Михайло Калиняк, у 70-х збирала матеріал для магістерської праці “Уменшительно-ласкательные формы в украинских народных песнях окрестностей Клещель” випускниця Люблінського університету Валентина Рощенко⁵⁶. Записували й інші збирачі. Однак у друці з цих записів з’явилося небагато.

1986 р. ротаторною технікою розмножена (тиражем 100 прим.) збірка “Над Бугом і Нарвою. Українські пісні з Підляшшя” (Варшава.— 60 с.). Упорядник цієї книжечки Христина Рижик подала тут 62 пісні з нотами, вибрані з записів 70-80-х рр. Мирослава Бужанського, Миколи Новицького, Євгена Рижика, а також з публікацій Миколи Гайдука в тижневику “Ніва” за 1974-1977 роки. Крім матеріалу з Північного Підляшшя, подано і кілька пісень з Південного зі збірок згаданого І.Ігнатюка. При текстах зазначене місце запису, але без відомостей про час фіксації й інформаторів.

Очевидно, ініціатори цієї публікації ставили перед собою головну популяризаторську мету й адресували її передусім гурткам художньої самодіяльності і хорам, що розгортали свою діяльність у підляських селах. Водночас вони об’єктивно представили органічний український характер цього матеріалу як з погляду його складу, так і щодо мови. Більшість творів збірки складають загальнопоширені українські пісні, що побутують на цьому терені здавна чи появилися тут пізніше. Якщо перші мають виразніші сліди місцевої адаптації (варіативної і мовно-діалектної):

*Ой зийди, зийди, ясни місячик,
Як млінове коло,
Ой вийді, вийді, серце дівчино,
Промов до мене слово. (С. 17),—*

то другі, як показують записи, поширюються майже в незмінному вигляді: “Тече річка невеличка з вишневого саду”, “І шумить, і гуде”, “Ой за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким” та ін. Для пісень місцевого утворення також визначальними є характерні риси загальноукраїнської фольклорної традиції. Українською є і їх мова, позначена лише говірковим підляським колоритом (дифтонги, звук і замість и тощо) з невеликою кількістю лексичних діалектизмів:

*Веду коня до Дунаю, куонь не хоче пімі,
Задірає головуньку, хоче мене бімі (С. 22).*

Дещо більше виступає місцева специфіка в пісенних творах, що постали на власне підляському ґрунті. Крім мовно-діалектного забарвлення, в їх змісті відлунюють локальні особливості побуту, фігурують характерні етнографічні реалії.

Примітною з цього погляду є, зокрема, збірка “Рогульки Підляшшя”, видана в Рівному невеличким тиражем (200 прим.) 1994 р. Збирання матеріалу і упорядкування цієї книжечки належать уродженці Північного Підляшшя Єлизаветі Рижик, яка в той час (на початку 90-х років) навчалася в Рівненському інституті культури. Тут при кафедрі фольклору і народного співу вона здобула добру фахову підготовку і це допомогло їй належним чином розглянути і представити зібраний у рідному краї матеріал. Збірка містить 19 пісень весняного циклу з місцевою назвою “рогульки”. 17 з них виявила і записала Є.Рижик у північнопідляських селах Добривода, Орішково, Микулічи і Гурнувщина. Це маловідомий реліктовий різновид української веснянообрядової народної поезії. Досі про нього лише згадувалося в окремих дослідників.

У збірнику “Пісні з Волині” (К., 1970) його упорядник Олекса Ошуркевич подав пару рогульок (“Ой ти рогуленько” і “Там за горою вишній сад”), зазначивши у передмові, що рогульки – “одна з різновидностей волинських веснянок” і що вони “особливо поширені у Володимир-Волинському, Камінь-Каширському і Старовижівському районах”⁵⁷. На жаль, жодного відповідного матеріалу з цих районів він не подав, а названі тексти рогульок з Володимира-Волинського – це записи покійного українського літературознавця Миколи Гнатюка (1933-1975) від матері – переселенки з Холмщини. У своєму вступному поясненні до публікації цих записів, з якої О.Ошуркевич узяв

зазначені тексти, М.Гнатюк вказує, що всі подані рогульки (тут ще були “Ой ти, жайворонку” і “Наші хлопці”) “записано від уродженки с.Лушків на Холмщині Катерини Романівни Гнатюк, 48 р., яка проживає нині в м.Володимир-Волинському Волинської обл.”⁵⁸ І ще такі відомості подав М.Гнатюк, напевне, на основі інформації матері: “Побутування рогульок засвідчено в селах, розміщених на протилежних берегах р.Західний Буг, а саме Лушків Грубешівського повіту на Холмщині (тепер Польща) і Видранка Володимир-Волинського району Волинської обл.”⁵⁹

Ця інформація варта уваги, оскільки вона кидає додаткове світло і на збірку записів Є.Рижик. Показує, що рогульки (рогуленьки), як різновид веснянок, і їх локальна назва – це не лише північнопідляське явище, але й має значно ширший ареал, ізолінії якого тягнуться на південь, сягають Холмщини і переходять за Буг на Західну Волинь. Себто, це реліктове явище давньої народної традиції має виразно визначений контекст з іншими регіонами України. Будемо сподіватися, що докладніше уявлення про територію його поширення дасть посиленна увага до нього збирачів і дослідників. А поки що збірка Є.Рижик з Північного Підляшшя найкраще і найповніше репрезентує це архаїчне явище українського фольклору.

Предметну наукову вартість цієї публікації підсилюють говіркова точність текстів, додані нотації мелодій рогульок, паспортизація їх записів, відомості і безпосередні спостереження збирача про час, місце, характер виконання, виконавців та мелодику⁶⁰. Цікаве зауваження про розрізнення понять “рогульки” і “веснянки” на Підляшші за часом: перші виконуються від Великодня до Провідної неділі, а другі пізніше – коли весняна природа в силі свого розвитку і краси⁶¹.

З розрізненням рогульок і веснянок подана добірка Є.Рижик календарно-обрядових пісень з Північного Підляшшя в книжці “Холмщина і Підляшшя”⁶². Тут уміщена і її стаття “Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя”, в якій у контексті з етнографічними відомостями подається і відповідний фольклорний матеріал, здебільшого календарно-обрядові пісні, зібрані авторкою в експедиціях останніх років. Також публікації в журналі “Над Бугом і Нарвою” засвідчують продуктивну працю молодого дослідниці над збиранням і вивченням фольклорних творів рідного краю⁶³.

Нові записи фольклорних текстів з Північного Підляшшя та відомості про їх традиційне побутування колись і тепер бачимо і в інших публікаціях цього журналу, вміщених під постійною рубрикою “З народної скарбниці”. Вони засвідчують, що хоч як нищівно пройшовся по корінній українській людині цього краю каток насильницько-стихийної асиміляції – колонізації і білорусизації, особливо у ХХ ст., все ж фольклорна традиція цієї людини зберігає дивовижну живучість й етнокультурну ідентифікаційну здатність. Навіть тоді, коли на рівні мови й етнічної самосвідомості, здавалось би, ґрунту для життя вже немає.

Системні цілеспрямовані фольклористичні обстеження і дослідження з певною науково розробленою програмою дали б можливість ще глибше побачити на прикладі Північного Підляшшя цей феномен стійкості й етнокультурної дієвості фольклорної традиції. Так, лише з одного села цього краю – Добриводи – упорядник збірника репертуару для фольклорних колективів Білостоцького воєводства Стефан Копя відібрав близько 100 українських пісень⁶⁴. В їх числі – значна кількість загальнопоширених українських пісень (“Сонце низенько”, “І шумить, і гуде”, “Коло греблі шумлять верби”, “Цвіте терен”, “Ой, куме, куме” та ін.). Тексти їх лише з деяким місцевим говірковим забарвленням та окремими лексичними замінами (наприклад, у пісні “Летить галка через балку” невідоме на Підляшші слово “балка” замінене на “Байкал”), не враховуючи помилок і деформацій, допущених при транскрибуванні пісень польським алфавітом⁶⁵.

На жаль, ті місцеві скромні сили, які тепер збирають і вивчають фольклор Північного Підляшшя, діють розрізнено і, що найгірше, з упереджено відмінних позицій погляду на предмет. Науково об’єктивному підходу до нього протистоїть тенденційне трактування його в дусі офіційної політики винародовлення українців Північного Підляшшя. Фольклорна традиція, яка й досі залишається одним з головних етновизначальних чинників для близько 80 тис. (за сучасними підрахунками) українців цього краю, проголошується білоруською. В ім’я утвердження цього доктринально нав’язаного вкрай заполітизованого імперативу довільно трактуються, перекичуються і фальсифікуються цілком очевидні реалії.

Певна річ, в зоні українсько-білоруського етнічного пограниччя і в білоруських поселеннях Північного Підляшшя на північ від Нарви

властивими є білоруські мовні й фольклорно-етнографічні впливи. Однак їх не можна штучно поширювати на територію, здавен заселену на Північному Підляшші українським етносом, де поважні колишні й теперішні дослідники ствердили панування української мови і традиційної культури, позначених місцевими говірковими й етнографічними елементами, але з польськими й білоруськими впливами.

Зрештою, в цьому легко переконається не тільки неупереджений науковець-дослідник, але й пересічний відвідувач, який побуває в селах Північного Підляшшя і порозмовляє з їх старожилами, послухає їх оповідання, пісні. Стверджую це і на основі власного досвіду майже двотижневого перебування на Північному Підляшші влітку 1999 р. і проведених тут польових фольклористично-етнографічних досліджень*.

Однак що можна сказати, коли по місцевому радіо, телебаченню чи з концертної естради звучить українська пісня — власне підляська чи загальукраїнська, а вона оголошується диктором чи конферансьє білоруською? Білоруською, хоча ні слова, ні якоїсь іншої прикметної білоруської риси в ній немає, а є хіба місцеве говіркове забарвлення. Можливо, звиклого до подібних курйозів десятиліттями давленого і нівеченого асиміляційними механізмами пересічного підляшанина це вже, мабуть, не дуже дивує. Але новоприбулу людину, тим більше дослідника-народознавця такі речі вражають своїм алогізмом.

Особливо прикро, що до нав'язування й ширення подібних баламутств залучені окремі друковані органи, організації і люди, від яких слід було б чекати роз'яснення, а не затуманення реальної ситуації. Так, публікації фольклорного й етнографічного матеріалу у згадуваних білоруських виданнях на Північному Підляшші "Ніва" і "Беларускі каляндар" супроводяться звичайно коментарями і поясненнями, які представляють ці матеріали у викривленому тлумаченні. Наприклад, під заголовком "Беларусскае вяселля на Беласточчыне" описується народне весілля з Північного Підляшшя (Миколою Гайдуком на основі, як зазначено у прикінцевій примітці, записів учнів Педагогічного і загальноосвітнього ліцею у Більську

* Про матеріали й аналітичні дані цих досліджень буде мова окремо.

Підляському в 1958-1960-ті рр.)⁶⁶. Автор твердить, що це білоруське весілля, але майже всі наведені обрядові весільні пісні (а їх 30) — українські. Вони, за винятком деяких пісень, які, можливо, походять з етнічно білоруських поселень, подаються в білоруському написанні. Та й увесь етнографічний характер весільної обрядовості з її складовими, атрибутикою, обрядовими чинами органічно споріднений і типологічно близький не з білоруським суміжжям, а передусім з українською весільною народною традицією Південного Підляшшя, Холмщини, Західного Полісся і Волині.

Подібно поступає М.Гайдук і в цілому ряді інших своїх публікацій фольклорних і етнографічних записів з Північного Підляшшя. Він зібрав їх, як видно, чимало, і якщо б скористався цим добром праведно, то міг би зайняти почесне місце в народознавчому пізнанні рідного краю. Але одержимий ідеєю його білорусизації, він пішов хибною і недопустимою навіть з погляду елементарної наукової етики стежкою.

Це спочатку свідоме фальшування етнічної атрибуції матеріалу і деформація фольклорних українських текстів білоруською орфографічною подачею:

*Одна гора высокая, а другая крута,
Дурна дыўка, быз розуму, што любыт рыкрута*⁶⁷.

А далі і просто переклад пісень та інших фольклорних творів на білоруську мову без зазначення, що це перекладені, а не автентичні тексти. Вершинним виразом такої "фольклористики" є об'ємний (367 с.друку) збірник "Песні Беласточчыны", підготовлений М.Гайдуком і виданий черговим томом відомої багатотомної серії "Беларуская народная творчасць", що її з 1970 р. здійснює Інститут мистецтвознавства, етнографії і фольклору ім.К.Крапиви Академії наук Білорусі⁶⁸.

Матеріал цього збірника, як видно з приміток, складають записи з Північного Підляшшя⁶⁹, а, отже, саме з цим тереном покривається, властиво, заголовне означення "Білосточчина". В анотації до книжки вказується, що "народна творчість Білосточчини зазнала впливу польської, української і литовської поезії, але заховала свою білоруську етнічну відмінність"⁷⁰. Далі ця теза розвивається і деталізується у вступній статті упорядника. Він слушно наголошує, що

найдалі на захід висунута частина білоруського народу здавна межує з польським, литовським та українським населенням і це знайшло відбиток у різних видах народної творчості як білорусів, так і їх північних, західних і південних сусідів. "Взаємозв'язки і взаємовпливи,— продовжує автор передмови,— зауважуються і в деяких піснях збірника. Але вони складають невелику частку творів, які співалися і співаються білорусами Білосточчини. Основу ж становить самобутня білоруська музично-поетична творчість з усіма властивими їй характерними особливостями"⁷¹.

Наводжу це твердження і його окремі місця, щоб звернути увагу, наскільки ця вступна заява упорядника узгоджується з самим матеріалом збірника.

Немає сумніву, що упорядник подає і власне білоруські пісні, які співала і співає білоруська частина населення Північного Підляшшя. Однак уже перші тексти викликають застереження щодо категоричного його запевнення про невелику участь українських пісень у репертуарі Білосточчини та лише деяку присутність їх впливу в матеріалах збірника. Ось друга позиція в першому розділі "Календарно-обрядові пісні" — відома колядка "Бог ся раждає..." Вона пішла з Почаївського "Богогласника" (1790) в українське народне середовище, фольклоризувалася в ньому і поширилася також на Північному Підляшші, звідки взяв її М.Гайдук і подав по-білоруськи:

*Бог ся раждає, хто ж то можа знаці?
Ісус Му ім'я, Марыя Му Маці.
Тут ангелы чудзяца,
Раджонаго баяца,
А вол стаиц, трасеца,
Асел смутны пасеца,
Пастырья клячуць
У плоці Бога бачуць,
Тут жа, тут жа, тут жа,
Тут жа, тут жа⁷².*

А хіба може бути сумнів щодо українського походження колядок і щедривок "Добры вечар табе, пане гаспадару! Радуйся, ой, радуйся, зямля" (4)*, "Ясна-красна ў лузе каліна" (6), "Па зяленым садзе паванька хадзіла" (9), "Каляд, каляд, калядніца, Добра з медом

* Тут і далі в дужках подається порядковий номер пісні й примітки в збірнику.

паляніца" (16), пісень "Ой, пад вішняю, пад чарешняю Стаяў стары з маладою, як із ягадкаю" (20), "Капаў казак крынічаньку" (22), "Як я ехаў каля млына: Стаіць дзеўка, як маліна" (29), "Цемна ночка, невідная, даражэнька далекая" (49), "Траўка-мураўка, чом ты не зялена" (78), "Ой, зыдзі, зыдзі, ясны месяцу" (87), "Пасеяла агурочкі блізка над вадою" (89), "Ой, у полі тры дубы, Схіліліся да купы" (90), "Там за гаем, гаем, гаем зеляненькім" (113), "Зажурылася бедная ўдованька, што й не кошана зялена дуброванька" (131), "Ой, за лугом зялененькім Брала ўдава лен дробненькі" (133), "Ой, у полі тры крынічанькі, Любіў хлопец тры дзяўчынаны" (151), "Ой, паслала мяне маці Да й у поле жыта жаці" (169), "Па садочку хаджу, Каня ў руках ваджу" (171), "Ой, іду я...панад лугам, Там арэ мой мілы плугам" (188), "Зялены дубочак на яр пахіліўся" (192), "Сядзеў голуб на дубочку, галубка на вішні" (197), "Ой, куме, куме, добра гарэлка" (234), "Ой, што ж то за шум учыніўся?" (263), "Ехаў мужык з Украіны" (264), "Ляцеў сакол з чужых старон" (295), "Цемна ночка, нявідная, Дарожэнька далекая" (367), "І шуміць, і гудзе, дробны дожджык ідзе" (434), "Плыве човен вады повен" (435), "Казак ад'язджае, а дзяўчына плача" (437), "Е у полі азярэчка, Там плавала ведзярэчка" (441), "А у полі жыта капытамі збіта" (451), "Ой, ляцелі гусі з далекага краю" (454), "Ў чыстым полі крынічэнька, Там халодна вадзічэнька" (463), "Цячэ рэчка невялічка з вішневага саду" (469), "Ляціць галка цераз балку" (472), "Адна гара высокая, а другая нізка" (474), "Шумяць вербы каля грэблі" (478), "Жыта, маці, жыта, маці, жыта, не палова" (479), "Зашумела лешчынонька, заплакала дзеўчынонька" (484), "Не хадзі ты, Грыцу, та й на вечарніцы" (486), "Я ў сераду радзілася на вяліка гора" (491), "Туман, туман па даліне — Шырокі ліст на каліне" (495), "Калі я была малая, калыхала мяне мама" (593), "Ой, хадзіла дзеўчына беражком" (596), "Ці я ў мужа не жана, ці не гаспадыня?" (607).

Це далеко не повний перелік лише тих загальнопоширених і загальновідомих українських пісень, які в процесі побутування на Північному Підляшші, як це бачимо навіть з поданих білоруських перекладів їх заголовних рядків, не зазнали якихось помітних змістових і поетико-стильових змін. Не зупиняюся на місцевих адаптаціях і варіантах відомих українських пісень, численних спільностях і переключках сюжетів, мотивів, образів, поетико-виражальних засобів, що

мають безсумнівний генетичний український характер, на яскравих паралелях і аналогіях. Органічна пов'язаність з загальноукраїнською народнопісенною традицією виразно простежується в календарно-і родинно-обрядових піснях Північного Підляшшя та в піснях, що склалися на місцевому ґрунті.

Уже на основі цього переконаємося, що упорядник грубо розминувся з правдою, категорично заявивши про виключно білоруську самотність пісенних текстів збірника і наявність лише в деяких з них позабілоруських впливів.

Іншим тяжким його гріхом проти правди є те, що й словом не обмовився ніде про переклад пісень збірника з мови рідного Підляшшя на білоруську, і подав їх тексти як автентичні. Доказати цю містифікацію неважко, хоча б, по-перше, даними діалектологічних досліджень, в тому числі і такого солідного видання, як "Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny", опрацьований Інститутом слов'янознавства Польської Академії Наук, які стверджують, що для більшості північнопідляських сіл, з яких походять записи пісень збірника, є властивими українські говори. По-друге, тим, що велика кількість текстів попередньо друкувалася в різних виданнях, а упорядник у примітках вказує на них як на першодруки пісень у збірнику. Але там, навіть у білоруськомовних часописах і збірниках, вони здебільшого подавалися в оригінальній говірковій версії, а не в білоруському перекладі. Тому між колишніми і теперішньою їх публікаціями залишається не пояснена суттєва відмінність.

Навіть власні записи М.Гайдука в попередніх публікаціях у "Ніве" й "Беларускім каляндаре" при певній їх фонетичній неточності внаслідок передачі білоруською орфографією виглядають інакше, ніж у збірнику "Песні Беласточчыны". Один приклад. У 1979 р. він записав у с.Микуличі на Білосточчині від місцевих співачок М.Покаюк і Я.Вішеньки виконувані ними пісні і подав їх, назвавши білоруськими, в "Беларускім каляндаре" на 1981 р.⁷³ Але тут вони ще виразно зберігають свою натуральну іпостась. Ось зачин із відомої балади про свекруху і нелюбу невістку:

*Хотыла маты сына ожыныты,
А нывыстонькі удома ны міты.
Послала маты сына ў солдаты,
А нывыстоньку лёночок рваты.*

– Ой, рвы жэ, рвы жэ то й ны йды додому,
Як ны вырвэш всего – станься тополю.
Ой, рвала, рвала то й шчэ й ны дорвала,
А як ны дорвала, то й заночовала,
А як ны дорвала – тополю стала⁷⁴.

І відповідні рядки з тексту цієї пісні у збірнику:

Хацела маці сына ажаніці,
А нявестачкі удома не маці.
Паслала маці сына ў салдаты,
А нявестачку лянок рваці.
– Ой, рві жа, рві жа то й не йдзі дадому,
Як не вырвеш усёга – станься топалёю.
Ой, рвала, рвала то й шче й не дарвала,
А як не дарвала, то й значавала,
А як не дарвала – топалінай стала⁷⁵.

У такий же спосіб подає упорядник і всі інші пісні, записані від названих інформаторок, зазначивши в примітках їх імена як першоджерело цих текстів, і, покликаючись на їх першопублікацію⁷⁶. Але при цьому забув вказати, що самочинно змінив мову цих пісень і цим увів в оману читача та поставив себе у вельми непривабливе становище супроти своїх респондентів.

У дезінформуючому освітленні представлені в збірнику через це і ті самі пісні (не раз і з того самого села), які фігурують у записах інших збирачів. Ілюстрацією тут може стати хоча б зіставлення двох рогульок, записаних у селі Добривода Є.Рижик і М.Гайдуком (останній називає цей вид веснянок “агулька”). Ось паралельно по кількох пісенних рядків в обох випадках:

- I. Є у Добриводі грудочок, грудочок.
Купила Маруся виночок, виночок.
А купивши заснула, заснула,
Прийхав Іванко – не чула, не чула⁷⁷.
- II. Е і ў Дабрывадзе грудочак, грудочак,
Пляла Гандзюлька вяночак, вяночак.
А уючы, заснула, заснула,
Прыехаў Валодзя – не чула, не чула⁷⁸.
- I. Святий Юре–Григоре, пуйды до Бога по ключі,
Пуйды до Бога по ключі, ой одомкни зимліцу.
Ой одомкни зимліцу, ой выпусть, выпусть травицо⁷⁹.

II. Святы Юры–Рыгора,
Пайдзі да Бога па ключы,
Ой, адамкні зямліцу,
Ой, выпусць, выпусць травіцу⁸⁰.

Здається, достатнє уявлення про рівень і характер текстології цього збірника. Вона викликає застереження, недовіру до всього того, що є в ньому, знецінює, затінює й те, що, може, й справді вартісне, автентичне. Гадаю, що такими є, зокрема, подані записи мелодій пісень. Але про них залишаю можливість висловитися фахівцям-етномузикологам.

Щодо словесних текстів, то вийшов, м'яко кажучи, курйоз. А була прекрасна нагода представити в цьому об'ємному виданні під солідною фірмою Академії Наук Білорусі на правду складну і надзвичайно цікаву реальну панораму народної пісенності на Північному Підляшші з її різними етнокультурними складовими, тематичними сегментами, впливами і взаємовпливами, мовно-говірковою колористикою. І це була б справжня подія, велика послуга для науки. А вийшло щось таке, що, фактично, стоїть поза наукою. Для фольклористики першорядним і найголовнішим об'єктом є фольклорний текст, який має наукову вартість тільки тоді, коли точно зафіксований, точно відтворений і переданий друком з усією необхідною інформацією. Будь-які втручання, зміни, комбінації і маніпуляції з фольклорним текстом недопустимі й називаються фальсифікатом.

Одна річ публіцистичні випадки підляшанина М.Гайдука проти намагань його співвітчизників — підляських українців зберегти й захистити свою етнічну ідентичність, традиційну культуру, відродити національну свідомість. Але інше, коли цю тенденцію він і його послідовники намагаються реалізувати в сфері науки та ще в такий спосіб, як це продемонстровано в збірнику "Песні Беласточчыны". Тут хтось повинен був його зупинити й опам'ятати. Передусім, рецензенти з науковими ступенями, імениті наукові редактори й члени редакційної колегії серії "Беларуская народная творчасць". Монументальна ця серія, яка на сьогодні вже нараховує близько півсотні (а, може й, більше) об'ємних томів різних родів і жанрів білоруської народної творчості, справді є високим осягненням національної науки, що достойно представляє багаті і самобутні фольклорні надбання білоруського народу. На жаль, том "Песні Беласточчыны" цієї доброї слави не примножує.

Прикро це констатувати ще й тому, що в титрах збірника є імена високодостойних і заслужених для науки білоруських учених. Але не можна зрозуміти, чому і заради чого вони мали б толерувати такі аномалії, як тенденційно білорусизоване представлення фольклору українців Берестейщини⁸¹ чи в даному випадку — Північного Підляшшя!

Шкода, що з цього погляду не зроблено належних висновків з критичного зауваження відомих російських вчених — подружжя М. і С. Толстих, висказаного (до речі, дуже делікатно і головню в лінгвістичному плані) з приводу аналогічної “текстології” книжки “Беларускі фальклор у сучасных запісах. Брэсцкая вобласць”, виданої у Білоруському державному університеті (Мінськ, 1973): “К сожалению, в этом издании тексты окающих говором переведены на литературную акающую белорусскую орфографию. В них привнесено также отсутствующее в этих говорах цеканье и дзеканье и сделан ряд других редакционных поправок, что резко снижает научную ценность издания и выглядит по меньшей мере анахронизмом. Этой же устаревшей эдиционной техникой, напоминающей некоторые донучные издания прошлого века, пользуются и издатели в целом очень ценной и богатой материалом многотомной академической серии “Беларуская народная творчасць”⁸².

Отже, можна зазначити, що вивчення фольклору Північного Підляшшя має свою перспективу для розвитку, закладену як у тих силах, що сумлінно трудяться на цьому полі, так і в наявності і функціонуванні самого предмета вивчення. Засвідчують це, передовсім, нові записи фольклорного матеріалу з цього терену, що з'являються друком і нагромаджуються у збирачів. Таке переконання виніс я і зі згадуваного власного недавнього наукового відрядження, під час якого я побував у семи селах і містечках Північного Підляшшя, безпосередньо спілкувався з місцевими жителями, провів певні польові дослідження й записи етнографічних та фольклорних матеріалів.

Останнім часом результативно працюють у цьому терені відомий учений-етномузиколог і композитор, професор із Санкт-Петербурга Ігор Мацієвський та молоді львівські фольклористи-музикологи Галина Похилевич і Лариса Лукашенко. Знаю, що вони вже зібрали чималий словесний і музичний фольклорний матеріал і мають намір продовжити цю роботу.

Отож, є підстава констатувати посилення професійного акценту у фольклористиці на Північному Підляшші і, власне, особливо цей аспект треба б усіляко нарощувати. Цей регіон — унікальний за своєю етнокультурною специфікою і винятково цінний особливо для етнографії і фольклористики як перехрестя східнослов'янських і західнослов'янських та балтських різноетнічних культурних стиків і взаємовпливів, середовище збереження багатьох реліктових явищ. Зокрема, для української, польської, білоруської фольклористик є тут що робити, особливо щодо вивчення різних маргінальних реалій своїх національних фольклорних масивів, простеження змін і нових якостей, детермінованих специфічними умовами суспільно-політичного буття і пов'язаних з ними культурно-психологічними чинниками⁸³.

Було б доцільно опрацювати для такої роботи спільну наукову програму і максимально звільнити її (цю роботу) від заідеологізованої прагматики та будь-якої позанаукової кон'юнктури. Спільними зусиллями вчені повинні забезпечити розгортання системного збирання пам'яток традиційної народної культури на Північному Підляшші, їх кваліфікованого опрацювання, популяризації і видання та об'єктивного вивчення і трактування сучасної ситуації й процесів у цій сфері.

Це стосується також продовження наукового народознавчого дослідження Південного Підляшшя і Холмщини. Помимо збережених тут острівців корінних українських жителів, на пильну увагу дослідників заслуговують переселенці з цих теренів в Україні і Польщі, особливо їх більші середовища, в яких збереглася рідна мова, звичаї, тяжіння до фольклорної традиції.

Перебування в серпні 1998 р. у містечку Венгожево та його околицях на півночі Польщі, де проживає значна частина українських виселенців, зокрема з Надсяння, Холмщини і Підляшшя, проведення ознайомлювальне польове обстеження переконало мене, що тут є що робити дослідникам-фольклористам і етнографам. Особливо серед представників теперішнього старшого покоління переселенців, в їх пам'яті і в живому побутуванні збереглося багато з традиційності рідного краю. Чи не найбільшою мірою стосується це фольклору, в якому законсервувалися характерні риси традиції 30-40-х років, а також простежується приплив нових явищ. Серед останніх особли-

во значне місце займає прозовий фольклор (оповідання, дрібні оповідки, меморати), змістово зосереджений навколо драматичних подій у рідному краю часу Другої світової війни, післявоєнних депортацій і життя на нових місцях поселення в складних умовах чужого й здебільшого ворожо настроєного середовища.

Отже, фольклор Холмщини і Підляшшя – не тільки минуле і вельми цінний для нашої культури архів, але й нині суцзя жива традиція, що потребує наукової уваги й наполегливого, чесного вивчення.

¹ Первісним начерком цієї статті була доповідь, виголошена на науковій конференції "Холмщина і Підляшшя в історії та культурі України", проведеної у Львові в травні 1991 року. Текст її опублікований у журн. "Народознавчі зошити" (Львів.— 1995.— № 5.— С. 279-282.

² Досить докладна бібліографія цієї проблеми представлена у дослідженні сучасного польського історика Юрія Гаврилюка "Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyn" (Kraków, 1999.— S. 213-238) та у монографії "Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження" (К., 1997.— 383 с.).

³ Див.: Українські народні пісні в записях Зоріана Доленги-Ходаковського.— К., 1974.— С. 69, 76, 90, 91, 95, 118 та ін.

⁴ *Wójcicki K.W.* Podróż w Podlasiu // *Dziennik Warszawski*.— 1828.— Т. XI.— № 34.— S. 234-275.

⁵ *Wójcicki K.W.* Ruś podlaska // *Wójcicki K.W.* Zarysy domowe.— Warszawa, 1842.— Т. III.— S. 265-353.

⁶ *Wójcicki K.W.* Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu z dołączeniem, odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich... Warszawa, 1836.— Т. 1-2.

⁷ Зокрема у: *Wójcicki K.W.* Pieśń ruska weselna (z osad nad Bugiem wojewódstwa podlaskiego) // *Muzeum Domowe*.— Warszawa, 1835.— № 6.— S. 43; *Wójcicki K.W.* Klechdy, starożytne podania i powieści ludu polskiego i Rusi.— Warszawa, 1837.— Т. 1-2.

⁸ *Hawryluk J.* Staryna — je to pisnia chorozsa... // *Ruś Podlaska. Podlasie w opisach romantyków*.— Bielsk Podlaski, 1995.— S. 8.

⁹ Докладніше про це див.: *Курчів П.* Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики // *Лозинський Й.І.* Українське весілля.—К., 1992.— С. 8-25.

¹⁰ *Hawryluk J.* Staryna — je to pisnia chorozsa.— S. 6.

¹¹ *J[aroszewicz] J.* Wiadomości o Kupalnicach i Sobotach pominalnych na Podlasiu // *Ondyna druskienickich źródeł na rok 1846*.— Grodno, 1846.— Zesz. 1.— S. 7-23.

¹² *Jaroszewicz J.* Materiały do statystyki i etnografii gubernii grodzieńskiej. Powiat bielski // *Athenaeum. Wilno*. 1848.— Zesz. 6.— S. 168-186.

¹³ Стосовно Підляшшя вибірку основних текстів народознавчих публікацій з епохи романтизму подав Ю.Гаврилюк в антології "Ruś Podlaska. Podlasie w opisach romantyków. Wyboru dokonali i opracował Jerzy Hawryluk.— Bielsk Podlaski, 1995.— 148 s.

¹⁴ Див. про це: *Białokozowicz B. Mikołaj Janczuk (1859-1921). Podlaskie skrzyżowanie tradycji słowiańskich.*— Olsztyn, 1996.— S. 82.

¹⁵ Памятники русской старины в западных губерниях. Холмская Русь (Люблинская и Седлецкая губернии). СПб., 1885.— Вып. 7.— С. 338-342.

¹⁶ Там само.— Вып. 8.— С. 453-503.

¹⁷ Див.: От Издателя "Памятники русской старины в западных губерниях, издаваемые с высочайшего соизволения Н.И.Батюшковым. Вып. 7. Холмская Русь.— СПб., 1885.— С. II-XI; Вып. 8. Холмская Русь.— СПб., 1885.— С. I-II.

¹⁸ *M.U.R. Fantazje geograficzne na temat ziemi Lubelskiej i Podlaskiej // Ateneum, 1882.— Т. IV, zes.2.— S. 368-377.*

¹⁹ *Kolberg O. Chelmskie. Obraz etnograficzny.*— Kraków, 1890.— Т. 1.— 368 s.; 1891.— Т. 2.— 262 s. У сучасному перевиданні "*Kolberg O. Dzieła wszystkie*".— Т. 33, Cz. 1.— Wrocław-Poznań, 1964; Т. 34, Cz. 2.— Wrocław-Poznań, 1964.

²⁰ *Kolberg O. Chelmskie.*— Т. 1.— S. III, 1.

²¹ Там само.— С. 359-365.

²² *Kopernicki I. [Wstęp] // Chelmskie.*— Т. 2.— S. IV.

²³ *Kolberg O. Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa...: Lubelskie.*— Cz. 1.— Kraków, 1883; Cz. 2.— Kraków, 1884. (*Kolberg O. Dzieła wszystkie.*— Т. 16.— Wrocław-Poznań, 1962.— Т. 17.— Wrocław-Poznań, 1963).

²⁴ *Kolberg O. Mazowsze. Obraz etnograficzny.*— Т. 3.— Kraków, 1887 (*Dzieła wszystkie.*— Т. 26.— Wrocław-Poznań, 1963); Т. 5.— Kraków, 1890 (*Dzieła wszystkie.*— Т. 28.— 1964).

²⁵ *Kolberg O. Mazowsze.*— Т. 3.— S. III; Т. 5.— S. IV.

²⁶ *Gloger Z. Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska // Biblioteka Warszawska.*— 1868.— Т. 1.— S. 141-147.

²⁷ *Gloger Z. Zagadki ludowe z nad Narwy i Buga na pograniczu Mazowsza z Podlasiem // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.*— Kraków, 1883.— Т. VII.— S. 135-149; *Gloger Z. Przysłowia ludu z okolic Tykocina // Wisła.*— Warszawa, 1896.— Т. X.— S. 349-361; 620-630.

²⁸ *Gloger Z. Piesni ludu.*— Kraków, 1892.

²⁹ *Gloger Z. Pieśni przy chrzcinach i pogrzebie na Podlasiu nadnarwiańskim // Wisła.*— 1889.— Т. III.— S. 607-614.

³⁰ *Dobrowolski A. Lud Hrubieszowski // Lud.*— 1895.— Zesz. 4, 5.— S. 157-167; Zesz. 8.— S. 207-218; Zesz. 9.— S. 244-256.

³¹ Там само.— Zesz. 4, 5.— S. 159.

³² *Czajkowski W. Byt włościan w gubernii Siedleckiej // Wisła.*— 1889.— Т. 3.— Zesz. 1.— S. 8-18.

³³ "JKS". Zabawy, gry i tańce ludowe w okolicy Miedzyrzecza Podlaskiego // *Wisła, 1889.*— Т. 3.— Zesz. 1.— S. 59-66.

³⁴ *Филевич И. Программа для собирания сведений по этнографии Холмской Руси // Холмско-Варшавский епархиальный вестник.*— 1900.— № 14.

³⁵ Живая старина.— СПб., 1902.— Вып. III-IV.— С. 442-473.

³⁶ Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук.— Т. LXXV.— № 7. СПб., 1903.— С. I-VII, 1-324.

³⁷ *Остатчук В. Народные песни, сказания, сказки и проч. // Живая старина, 1902.*— Вып. III-IV.— С. 442.

³⁸ *Бессараба И.В. Материалы для этнографии Седлецкой губернии.*— С. III.

³⁹ Там само.— С. 85.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Шимановский В. Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров.— Варшава, 1897.

⁴² Народные песни Холмской Руси // Народные песни Холмской Руси.— Холм, 1909.— Вып. 1.— С. 6.

⁴³ У рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України зберігається збірка інших фольклорних і етнографічних матеріалів Я.Сенчика – з Холмщини: загадки, прислів'я, прикмети, казки, скоромовки, іграшки, забави жіночі й дівочі (Фонд 28-3, од.зб.174.— Арк. 1-18). Низка фольклорних текстів з цього рукопису подана в додатку до монографії "Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження" (С. 353-359). Тут (С. 359) подані і стислі біографічні відомості про цього маловідомого збирача: Яків Сенчик народився 28 липня 1877 р. у с. Свори тодішнього Константинівського повіту Сідлецької губернії. Закінчив 1895 р. Більську учительську семінарію. Учителював спочатку на Підляшші, а з 1900 р.— у селах Матче, Верешин, Савин, Телятин на Холмщині, звідки й походить більшість його записів. Відомостей про його подальшу долю немає.

⁴⁴ Колесса Ф. Про музичну форму українських народних пісень з Поділля, Холмщини і Підляшшя // Матеріали до української етнології.— Львів, 1916.— Т. XVI.— С. IV.

⁴⁵ Докладніше див.: Лесів М. Особливості говору українців Холмщини та Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження.— С. 88-91.

⁴⁶ Лесів М. Особливості говору українців Холмщини та Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження.— С. 91.

⁴⁷ Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження.— С. 366-370.

⁴⁸ Див. інформацію про нього: Там само.— С. 381.

⁴⁹ Ігнатюк І. Надбужанське весілля. Сценарій весільного обряду українського населення Південного Підляшшя // Над Бугом і Нарвою.— 1998.— № 2-6; 1999.— № 1-4.

⁵⁰ Ігнатюк І. Весняні пісні на Підляшші // Над Бугом і Нарвою.— 1999.— № 2.— С. 32-33.

⁵¹ Див.: Лесів М. Фольклорні записи з Люблінського воєводства // Український календар на 1970 р.— Варшава, 1969.— С. 77-80; Лесів М. Мова фольклору на польсько-українському пограниччі // Наша культура.— Варшава, 1974.— № 492.

⁵² Лесів Михайло. Українські говірки в Польщі.— Варшава, 1997.

⁵³ Łesiów M. Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego // Literatura ludowa i literatura chłopstwa. Materiały z ogólnopolskiej naukowej sesji folklorystycznej 16-18.02. 1973.— Lublin, 1977.— S. 173-194.

⁵⁴ Іванчук М., Врублеўскі. Між Бугом і Нарвай // Беларускі каляндар на 1971 год.— Беласток, 1971.— С. 94.

⁵⁵ Там само.— С. 96-110.

⁵⁶ Roszczenko M. Dwa cenne wydania ukraińskiego folkloru z Północnego Podlasia // Над Бугом і Нарвою.— 1995.— № 1-2.— С. 38.

⁵⁷ Ошуркевич О. Пісенна творчість Волинського краю // Пісні з Волині.— Київ, 1970.— С. 10.

⁵⁸ З пісенних народних скарбів Волині. Записи, вступ і пояснення М.П.Гнатюка // Народна творчість та етнографія.— 1961.— № 2.— С. 114.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Рижик Є. Підляські рогульки // Рогульки Підляшшя.— Рівне, 1994.— С. 6-8.

⁶¹ Рижик Є. Підляські рогульки.— С. 8.

⁶² Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження.— С. 370-379.

⁶³ Rzyżuk J. Kosary kosiati, a witreć powiważe // Над Бугом і Нарвою.— 1992.— № 2.

⁶⁴ Repertuar zespołów folklorystycznych Białostocczyzny. Zeszyt 2. Wybór repertuaru, transkrypcja i przygotowanie do druku mgr. Stefan Kopa. Wojewódzki ośrodek Animacji kultury.— Białystok, 1994.

⁶⁵ Користуюся зауваженнями рецензента цього збірника М.Рошченка (*Roszczenko M.* Dwa cenne wydania ukraińskiego folkloru z Północnego Podlasia // Над Бугом і Нарвою.— 1995.— № 1-2.— С. 36-38), оскільки з самим цим виданням я не мав можливості ознайомитися.

⁶⁶ Беларускі каляндар на 1964 год.— Беласток, 1963.— С. 104-116.

⁶⁷ *Гайдук М.* "Поколь сонце зыйде" // Беларускі каляндар на 1981 р.— Беласток, 1981.— С. 152.

⁶⁸ Песні Беласточчыны / Упор.М.Гайдук. — Мінск, 1977. — 367 с.

⁶⁹ Там само.— С. 312-366.

⁷⁰ Там само.— С. 4.

⁷¹ *Гайдук М.* Песні Беласточчыны // Песні Беласточчыны.— С. 5.

⁷² Песні Беласточчыны.— С. 12.

⁷³ *Гайдук М.* "Поколь сонце зыйде..." // Беларускі каляндар на 1981 р.— С. 147-156.

⁷⁴ Там само.— С. 152-153.

⁷⁵ Песні Беласточчыны.— С. 206.— № 421.

⁷⁶ Там само.— С. 350, № 421; С. 314, № 22.

⁷⁷ Рогульки Підляшшя у записах Єлизавети Рижик.— С. 10.

⁷⁸ Песні Беласточчыны.— С. 42, № 68; примітки див.: С. 318 (68) і С. 316 (45).

⁷⁹ Рогульки Підляшшя у записах Є Рижик.— С. 13.

⁸⁰ Песні Беласточчыны.— С. 45, № 75; прим.див.: С. 319 (75) і С. 316 (45).

⁸¹ Докладніше про це йдеться в моїй статті "Говорити правду голосно і щиро: Українські пісні в Білорусі..." (Пам'ятки України, 1998.— № 1.— С. 194-201).

⁸² *Толстые Н.И.* и *С.М.* О задачах этнолингвистического изучения Полесья // Полесский этнолингвистический сборник.—М., 1983.— С. 18-19.

⁸³ Цю проблему предметно заторкає І.Мацієвський у статті "Українські маргіналії. Наукова та культурницька проблематика маргінальних українських етно-історичних масивів сучасного зарубіжжя // Над Бугом і Нарвою.— 1999.— № 4.— С. 38-41.